

DÍRA V HLAVĚ



Holocaust jako jizva na těle i duši evropských Romů a Sinti.

Distribuční název v SR: Diera v hlave

Distribuční název v ČR: Díra v hlavě

Scénář a režie: Robert Kirchhoff

Kamera: Juraj Chlpík

Zvuk: Václav Flégl

Střih: Jan Daňhel

Dramaturgie: Jan Gogola, ml.

Dramaturgie České televize: Veronika Korčáková

Producentka: Barbara Janišová Feglová / HITCHHIKER Cinema

Koproducenti: Martina Šantavá / Česká televize, Soňa Komová / Rozhlas a televízia Slovenska, Robert Kirchhoff / atelier.doc

Účinkují: Raymond Gurême, Fata Dedić, Nadir Dedić, Toti Dedić, Ladislav Welward, Ján Konček, Krystyna Gil, Karol Parno Gierliński, Rita Prigmore, Philomena Franz, Dragoljub Acković, Daniel Vojak, Fedor Gál, Markus Pape, Jan Hauer, Arnošt Vintr a další

LOGLINE:

Holocaust jako jizva na těle i duši evropských Romů a Sinti.

SYNOPSIS:

O tragédii Romů a Sinti za druhé světové války se nikdy a nikde příliš nemluvalo. Byli přítomni vražděni po desítkách, stovkách, tisících. Na krajích masových hrobů, v koncentračních táborech, při cestách, puškami, kladivy nebo plynem. Mlčelo se o nich, protože dlouhá léta byly a jsou na společenském okraji. Přežili, ale každý z nich má svou paměť a jizvu jako důkaz. Dnes, když se náš svět opět fašizuje, jsou jedněmi z posledních svědků holocaustu. Žijí s dírou v hlavě jako s pečetí, znamením z minulosti.

VYJÁDŘENÍ REŽISÉRA:

Myslím, že to, co pomohlo Romům a Sinti během pronásledování za druhé světové války přežít, je nematerializovaný vztah ke světu, k bytí, k času. Jejich vnitřní svoboda je jakýmsi darem iracionality nebo kultury a promítá se do způsobu, jakým dokáží vyprávět o své minulosti a přítomnosti, o životě i smrti. To pro mě bylo hlavní východisko filmu. Paměť, kterou nesou s sebou, a ta, kterou vnímáme my, naše kolektivní vědomí. Rozhodl jsem se zaznamenat, jak se s vlastní historií Romové a Sinti vypořádávají 70 let od skončení války. V otevřených epizodách jsem hledal to, co mě na tématu fascinovalo, vůli a svobodu. Bez ilustrací a archivních materiálů. Jizvy viditelné i neviditelné jim připomínají, aby nezapomněli - oni ani my. Protože zapomenout je to nejhorší, co bychom mohli udělat.

*rozhovor s režisérem najdete níže

Technické parametry

Rok výroby: 2016

Země výroby: Slovenská republika, Česká republika

Žánr: dokumentární esej

Stopáž: 90 min

Jazyky: slovenský, český, německý, polský, francouzský, srbský, chorvatský, sinti

Titulky: slovenské / české / anglické

Přístupnost: od 15 let

Formát obrazu: 16:9

Distribuční formát: DCP

Distribuční premiéra: březen 2017 (Slovenská i Česká republika)

Distribuční společnost: Asociácia slovenských filmových klubov (Slovenská republika)

Film Distribution Artcam (Česká republika)

Zvuk: 5.1

Rozlišení: 2K

Producent: HITCHHIKER Cinema

Koproducenti: Česká televize, Rozhlas a televízia Slovenska, atelier.doc

Web: www.aholeintheheadfilm.com

Projekt finančně podpořili: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Audiovizuálny fond, Mezinárodní visehradský fond, Bratislavský samosprávny kraj

ŠTÁB



ROBERT KIRCHHOFF (scénář, režie)

Nezávislý filmový režisér, scénárista, producent a kameraman. Studium dokumentárního filmu absolvoval na Filmové a televizní fakultě Vysoké školy múzických umění v Bratislavě získáním titulu Mgr. (2000) a později Art. Dr. (2006). V roce 2002 založil a stále působí jako ředitel nezávislé produkční společnosti atelier.doc.

Během své profesionální kariéry natočil a produkoval několik dokumentárních filmů, krátkometrážních i celovečerních. Mnohé získaly ocenění a uznání na festivalech doma i v zahraničí. Ve své tvorbě se Robert Kirchhoff zaměřuje na aktuální společenské jevy, nevyhýbá se však ani tématům spojených s historickými křivdami a jejich dědictvím. Jeho předposledním autorským

dokumentem byl snímek *Kauza Cervanová*, který se v roce 2013 stal nejnavštěvovanějším filmem slovenských filmových klubů a získal národní filmové ocenění Slnko v sieti 2014 v kategorii nejlepší dokumentární film.

Od roku 2003 pracuje i jako producent a koproducent, spolupracoval na některých z nejvýznamnějších slovenských a českých filmových počínů, které získaly národní a mezinárodní uznání. Patří mezi ně takové tituly jako *Nemoc tretej moci* (r. Zuzana Piussi, 2011), *Až do mesta Aš* (r. Iveta Grófová, 2012), *Tmář a jeho rod* (r. Karel Vachek, 2011). Koprodukoval i dokumentární snímek *Slepé lásky* (r. Juraj Lehotský, 2008), který získal na prestižním festivalu v Cannes v roce 2008 ocenění CICAÉ.

Kromě filmařské kariéry se Robert Kirchhoff věnuje i pedagogické činnosti, působí jako pedagog na Vysoké škole múzických umění v Bratislavě, kde vede předměty *Režie dokumentárního filmu* a *Autorský dokumentární film*.

Výběr z filmografie: *Veselé Vianoce* (1996), *Spomienka* (1997), *Straty a návraty* (1998), *Čierne slovo/Kalo láv*, (1999), *Hej Slováci* (2002), *Kvety zla* (2003), *Lesk a bieda SNP* (2005), *Slovenské kino: Duch v stroji* (2010), *Kauza Cervanová* (2013), *Para nad riekou* (2015).



JURAJ CHLPÍK (kamera)

Vystudoval kameru a fotografii na Filmové a televizní fakultě Vysoké školy múzických umění v Bratislavě. Natočil desítky reklam (Gucci, O2, McDonalds, Orange, Coca Cola, Škoda Auto, Freixenet, P&G, T-mobile, Unilever, Sky TV nebo Allianz), videoklipů a filmů. V roce 2011 mu vyšla kniha fotografií *Petržalka Identity*, navazující na výstavu a stejnojmenný film.

Výběr z filmografie: *Slepé lásky* (2008), *Posledný autobus* (2011), *Dom* (2011), *Nina* (2014).



JAN DAŇHEL (střih)

Zkušený střiháč, fotograf a pedagog FAMU v Praze, kde vyučuje filmový střih. Spolupracuje s nejvýznamnějšími českými a slovenskými režiséry, v roce 2015 byl oceněn Českým lvem za střih filmu *Díra u Hanušovic*. Od roku 1992 se jako střiháč podílel na více než 40 celovečerních filmech.

Výběr z filmografie: *Bába z ledu* (2017), *Pirko* (2016), *Díra u Hanušovic* (2014), *Gottland* (2014), *Nový život* (2013), *Čtyři slunce* (2012), *Nebe, peklo* (2010), *Pokoj v duši* (2009), *Venkovský učitel* (2007), *Václav* (2008), *Štěstí, Divoké včely* (2001).



DANIELA MERESSA RUSNOKOVÁ (výzkum)

Na Filmové a televizní fakultě Vysoké školy múzických umění v Bratislavě ukončila v oboru dokumentární tvorba magisterské (2006) i doktorské (2014) studium. Její absolventský dokumentární film (*O Soni a jej rodine, VŠMU 2006*) získal významná ocenění na domácích i mezinárodních festivalech. Věnuje se režii dokumentárních filmů a dokumentární fotografii, ve své tvorbě se zaměřuje na sociální témata v rámci různých menšin a kultur. V letech 2000 - 2003 byla součástí etnografického výzkumu v romských osadách na Slovensku a její dokumentární fotografie byly vystavovány i publikovány v knize o starých romských písních *Phurikane Gila*.

V roce 2004 bylo Daniele uděleno stipendium Socrates Erasmus na Univerzitě umění a designu v Helsinkách. V roce 2008 - 2009 získala Fulbrightovo stipendium na výzkum k disertační práci na Státní univerzitě v San Francisku s konzultacemi na Harvardské univerzitě. V současné době dokončuje svůj časosběrný dokumentární filmový projekt v Mongolsku s názvem *Cesta za úspěchem*, na kterém s přestávkami pracuje od roku 2005.

OSOBY VYSTUPUJÍCÍ VE FILMU



Ladislav Welward, Slovensko

Válečné roky strávil v Banské Štiavnici, kde byl jako židovské dítě svědkem perzekuce, rabování a udávání nejen ze strany gardistů, ale i sousedů či známých. Jako dvouletého ho pokřtili a vychováván byl v katolickém duchu. Konec války prožil v romském lágru v Dubnici nad Váhem, kde jeho otec působil jako lékař. Po udání, že se v táboře ukrývá židovská rodina, jim hrozil transport do Osvětimi. Vlak však bombardovali spojenci, proto je přes Trenčín opět vrátili do Dubnice nad Váhem, do sídla gestapa. Zachránil je fakt, že v té době

už Němci na útěku balili a pálili za sebou stopy. Po válce se Ladislav Welward zúčastnil exhumace obětí v Nemecké, kde zahynul jeho starší bratr, a v Kremničke, kde zahynula jeho babička.

Citát:

„Nikdy jsem se nedíval na ty lidi, kteří byli v tom táboře se mnou, že já jsem Žid a oni jsou Cikáni. Byli to lidé, kteří byli stejně postiženi jako já, byli stejně nevinní a trpěli tam za to, co nezpůsobili.“



Jan Hauer, Česko

Sintský Rom, pozůstalý obětí v Letech u Písku, kde zahynula také první žena jeho otce se čtyřmi dětmi. V Letech brutálně zavraždili jeho maličkou sestru Bertu. Jan Hauer se zajímá o osudy Romů a Sintů v druhé světové válce nejen jako pozůstalý, ale také jako občanský aktivista. V současnosti bojuje za zrušení prasečí farmy na místě bývalého koncentračního tábora v Letech.

Citát:

„Myslím na to, co se zde stalo. Je tu spousta mé rodiny. Sestru hodili do rybníka, když jí byly dva a půl měsíce. Nikdo neví, kolik je zde zakopaných lidí.“



Arnošt Vintr, Česko

Narodil se v chudé rodině v Kyšicích nedaleko Prahy. Po udání sousedů se dostal s celou rodinou do koncentračního tábora v Letech u Písku. V dobách válečného běsnění byl malým chlapcem. Podle jeho vzpomínky nahnali 27. května 1943 vězňe v Letech do dobytčích vagonů a odvezli je do Osvětimi, kde potkal dr. Mengeleho, který na něm prováděl své hrůzostrašné experimenty. Zůstala mu po nich jizva na hlavě. Když se, podle jeho vzpomínky, matka dozvěděla, že 23. ledna 1945 gestapáci opustili tábor, vzala syna, skryla se na nedalekém statku, aby později zapřáhla koně a vydali se na cestu domů do Čech.

lekém statku, aby později zapřáhla koně a vydali se na cestu domů do Čech.

Citát:

„Zavřu oči a už sedmdesát let vidím před sebou člověka, jak má ruku nahoře ... Hele, tady má tu čepici, tam má ty dvě kosti. Normálně toho esesáka přesně vidím.“



Markus Pape, Česko, Německo

Německý novinář, publicista a překladatel působící v Praze. Vystudoval sociologii a cizí jazyky na univerzitách ve Frankfurtu nad Mohanem a v Bambergu. Od roku 1991 působí v České republice, věnuje se zejména problematice rasismu a diskriminace. Od roku 1998 působí jako právní konzultant a pozorovatel pro oblast diskriminace příslušníků menšin a násilných útoků neonacistů. Je autorem knihy o koncentračním táboře v Letech u Písku s názvem A nikdo vám nebude věřit, jejímž základem jsou kromě historických pramenů

také rozhovory s šedesáti bývalými vězni.

Citát:

„Podle mě je denacifikace velmi akademické slovo. Jde o to tu společnost odsvinit. Myslím, že je to důležitý symbol. Provoz by měl být zrušen a ty baráky jsou nejlepším místem pro památník kolaborace. Nejen Čechů. Památník kolaborace a lhovosti.“



Fedor Gál, Česko, Slovensko

Slovenský politik, sociolog, prognostik se narodil během internace v Terezíně. Jeho bratru Egonovi, dnes je filozofem, bylo v té době pět let. V průběhu „sametové revoluce“ se v listopadu 1989 stal spoluzakladatelem hnutí Veřejnost proti násilí, později byl jeho předsedou a poradcem Federální vlády ČSSR. Po dobrovolném odchodu z politiky založil vydavatelství GplusG, které se věnuje převážně literatuře faktu a aktuální publicistice.

Citát:

„Můj bratr si nepamatuje nic a ona (Denisa Elbertová) si pamatuje všechno. Ale je to také tím, že někdy člověk z paměti vytěšňuje to, co tam nechce.“



Raymond Gurême, Francúzsko

Narodil se 11. srpna 1925, byl ženatý s Julienne Pauline a měli spolu patnáct dětí. Od dvou let vystupoval v cirkuse svého otce, byl klaunem. Přestože jeho otec byl majitelem cirkusu i kina, měl jarmareční průkaz a souhlas majitele pozemku, 4. října 1940 rodinu protiprávně uvěznil. Raymondovi bylo tehdy patnáct let. Byl vězněn a utekl z táborů v Darnétali, Montlhéry, ve Villa des Roses, v Pré Pigeone a v Angers. Z nápravného ústavu ukradl ese-sákům dodávku se zásobami, za což byl odsouzen a nakonec utekl i čtyřikrát v Německu:

z nucených prací ve dvou táborech, z Hedderneimu, z vězení ve Frankfurtu... Po útěku do Paříže se přidal k odboji, později vstoupil do armády a pak se vrátil domů. Jeho rodina zajatecký tábor přežila, následky hladovění a pobytu v lágru však byly zničující a ještě dlouhá léta její život katastrofálně ovlivňovaly. O svém příběhu napsal knihu Interdit aux nomades (Kočovníkům vstup zakázán). Raymond Gurême byl francouzským prezidentem François Mitterrandem vyznamenán jako rytíř Řádu čestné legie, je čestným předsedou asociace Hlas Romů. Angažuje se v boji za svobodu pohybu, proti policejní zlovůli, přednáší na školách a účastní se demonstrací. Objasňuje historická fakta týkající se zajateckých táborů pro kočovníky, které ve Francii existovaly v letech 1940 až 1946. V září roku 2014 ho přepadla dvojice policistů v jeho maringotce pod záminkou, že se v ní ukrývají nebezpeční zločinci.

Citát:

„Mluví o hanbě. Není to ostuda. Jen nechci, aby děti věděly o tom, co jsme za války prožili. To je vše.“

Danijel Vojak, PhD., Chorvátsko



Narozen 7. ledna 1980, od roku 2008 pracuje jako vědecký pracovník v Institutu sociálních věd Iva Pilara v Záhřebu. V roce 2011 získal titul PhD. na Fakultě humanitních a sociálních věd na univerzitě v Záhřebu. Pracoval v Chorvatském helsinském výboru pro lidská práva v Záhřebu jako koordinátor projektů. Zabývá se postavením menšin v Chorvatsku, sociálním postavením Romů před a během druhé světové války v Nezávislého státu Chorvátsko, a výzkumem Evropské unie.

Citát:

„Co mohli oni jako děti prožít a dnes o tom svědčit? Ptám se, co můžeš tou dětskou perspektivou vidět, když přijdeš do tábora? Co si můžeš zapamatovat?“



Dr. Dragoljub Acković, Chorvátsko

Prezident parlamentu Světové romské organizace a autor knihy Zabili jeho oči o chlapci Dušanovi Jovanovićovi, který se stal obětí neonacistů v Bělehradě. Je spoluzakladatelem sdružení Genocida spáchaná na Srbech, Židech a Romech. Jeho otec jako osmnáctiletý přežil koncentrační tábor, velká část jeho rodiny však zahynula. Díky němu se v Jasenovaci od roku 2012 pravidelně 2. srpna uskutečňuje vzpomínková slavnost věnovaná místním obětem romského holocaustu. Angažuje se za zvýšení povědomí veřejnosti

o genocidě Romů během druhé světové války.

Citát:

„Myslím si, že naše romská vůle poráží všechny holocausty a že je už porazila.“



Toti Dedić, Chorvátsko

Syn Nadira a Fatimy Dedićových, fotbalový trenér, protirasistický aktivista. Je prezidentem Světové organizace Romů v boji proti násilí, diskriminaci, rasismu a chudobě. Sdružení existuje v Chorvatsku deset let a jeho mottem je „Míčem proti rasismu, diskriminaci, netoleranci“. Bojuje proti rasistickým a neonacistickým projevům na fotbalových stadionech v Chorvatsku, kde je mimo jiné častým jevem skandování: „Zabij Cikána, zabij Srba!“, nebo ustašovského pozdravu „Za dom spremni!“ (Pro vlast připraven!)



Nadir Dedić, Chorvátsko

Narozen 7. května 1930. Pochází z vesnice Žeravica u Bosanského Gradiška. Jeho otec Mustafa byl pravoslavný Srb, majitel malého obchodu se smíšeným zbožím. Matka Šehrija byla Romka. Nadir je registrován jako Srb žijící v Chorvatsku. Romy z jeho vesnice i okolních obcí 22. října 1944 ustašovci násilně shromáždili, následně zavraždili a naházeli do masových hrobů. Mnohé z nich (Velika, Mala Mlaka, Strug, Gradina) stále zůstávají neodkryté. Během druhé světové války zahynulo 81 členů rodiny Nadira Dedića z otcovy i matčiny strany.

V současnosti žije Nadir s manželkou Fatimou v zařízení Červeného kříže v Záhřebu, protože nemají vlastní domov a vláda jim odmítá přiznat výhody plynoucí z faktu, že oba přežili romský holocaust, pobyt v koncentračních táborech. Sám Nadir byl účastníkem odboje. Angažuje se v Asociaci romských obětí fašistického teroru, jehož hlavním cílem je zjistit konkrétní počty a přesná jména romských obětí z období války. Zasloužil se o vznik památníku Romům, kteří zahynuli během romského holocaustu. Odhalili ho v roce 1970. Plánuje vydat knihu s názvem Cikánský smutek, věnovanou památce romských obětí na Balkáně, tedy v Srbsku, v Bosně a Hercegovině či v Chorvatsku, kde byli Romové systematicky masově vyvražďováni.



Fatima Dedić, Chorvátsko

Pochází z Bosanské Gradišky, odkud v roce 1944 odvedli Romy do koncentračních táborů. Pochodovala s ostatními bosá a nahá do vězení v Okučanech, pak vlakem pro dobytek do tábora v Jasenovaci. Tam byla jako dítě svědkem obrovských zvěrstev páchaných na zajatcích. Podle jejích vzpomínek ji zachránila Němka, pravděpodobně „Volksdeutscher“, která v táboře pracovala, po sedmi měsících ji předala jejímu strýci. Během druhé světové války zahynulo v Jasenovaci 136 členů Fátiminy rodiny.

Citáty:

„Přišli jsme do vězení, byla tam jedna Cikánka a plno dalších, všechny zabité děti se dívaly. Já jsem si myslela, že jsou živé. Nevěděla jsem, že člověk vidí, když zemře.“

„Přišel ustašovec a přinesl nůž. ‚Ochutnaj, malá, jak slaná je lidská krev.‘ „



Smilja Tišma, Srbsko

Pochází z chorvatské Západní Slavonie, je Srbka. Po válce vystudovala právo a pracovala jako osobní advokátka a právní poradkyně Josipa Brose Tita. Na univerzitě třetího věku vystudovala krajinářskou malbu.

V dětství přežila několik koncentračních táborů a etnické čistky namířené proti Srbům. V důchodu maluje a vystavuje obrazy jako členka Klubu armády.

Jejího otce chytili spolu s dalšími osmnácti Srby v její rodné vesnici a poslali ho do Jasenovace, kde i zemřel. Děti s matkou chtěly v roce 1941 uprchnout do Srbska, to však už uprchlíky nepřijímalo. Poslali je tedy zpět do Chorvatska, tam je zadrželi, odvedli do Jasenovace a zanedlouho do Staré Gradišky. Odtud putovali do dětského tábora Sisak, kde je oddělili od matky. Matka se pravděpodobně vrátila do Jasenovace a zřejmě zemřela v Dolní Gradine. Když se v roce 1942 dostala spolu se sourozenci do Jasenovace, měla Smilja deset let. Byla nejstarší ze čtyř dětí, všem se podařilo přežít, držely se spolu a podporovaly se. Po válce se jich ujal soused, Chorvat Mata, který je i s manželkou Anko přijal za své. Všichni rodinní příslušníci ze strany Smiljiny matky zemřeli, z otcovy strany se stal obětí on sám a dvě rodiny strýců, ostatních devět sourozenců se zachránilo.

Smiljin bratr Nikola byl jako malý partyzán kurýrem, utrpěl sice těžká zranění po přechodu minovým polem mezi Lublaní a Terstem, ale přežil. Smilja si nikdy nezaložila rodinu. Dlouhodobě žije sama v bytě v centru Bělehradu a věnuje se malbě krajiny svého dětství.

Nemůže se odhodlat malovat své traumatické zkušenosti z mládí. Spolu s Radomir Kalem a Dragoljubem Ackovićem je zakladatelkou sdružení Genocida spáchaná na Srbech, Židech a Romech.

Citát:

„Ten muž každé ráno, když kráčel přes ten velký sál, před válkou tovární halou, tlačil před sebou vozík. Když si všiml, že je nějaké dítě mrtvé, chytil ho za nohu nebo ruku a hodil na vozík. Já jsem ranní ptáče. Pravděpodobně od přírody. Brzy se budím a vstávám. Každé ráno jsem se dívala na toho černého člověka v černém obleku s černým vozíkem. To mi zůstalo ve vzpomínkách.“

Radomir Usainović Kalea, Srbsko



Je romský malíř, tvoří tematické obrazy, na kterých interpretuje hrůzy genocidy Romů a Srbů v chorvatském ustašovském státě a mimo něj. Zároveň portrétuje významné srbské romské buditele a jejich příbuzné. Jeho rodinu během druhé světové války téměř celou vyvraždili - jeho matka, narozená v roce 1937, v ní přišla o otce, jehož zastřelili v Banjici, zahynuli také otcovi bratři, sestry a tety ... Radomir spolu s bratrem skončili hudební akademii, starší sestra hotelovou školu, prostřední pracuje s počítači. Spolu s dr. Dragoljubem Ackovićem a Smiljou Tišmou je zakladatelem sdružení Genocida spáchaná na Srbech, Ži-

dech a Romech.



Karol Parno Gierliński, Polsko

Za války byl zachráněn paní Alfredou Markowski poté, co ho matka u Rozwadówa vyhodila z vozu směřujícího do Birkenau s dopisem pro babičku a potřebnými doklady. Na základě dopisu se vrátil ke zbytku své rodiny, která přežila válku - k babičce a tetě. Otec zahynul ve válce v roce 1945 a matka pravděpodobně v Osvětimi. Byl jedním z nejznámějších dětí Alfrédy Markowské, které až do své smrti říkal mamí. Začínal jako cínovač kotlů, když mu bylo čtrnáct let. Později vystudoval výtvarnou akademii, věnoval se malbě a sochařství, psal

básně. Měl dceru Aniu, která v mladém věku zemřela. Zůstala po ní vnučka Marzanna, která se stejně jako její matka vdala ve čtrnácti. Její dcera chce jít v pradědečkových šlépějích a stát se malířkou. Karel Parno Gierliński byl dvě volební období poslancem Světového svazu Romů (IRU - International Romani Union). Zemřel několik dní po natáčení filmu.

Citát:

„.... Když někdy diskutuji s lidmi o období války a o osudech lidí, kteří přežili tu válku jako sirotci, přicházím k závěru, že nejlepší by bylo, kdyby při zabíjení rodičů zabíjeli také jejich děti, protože osud těch lidí byl velmi trpký.“



Krystyna Gil, Polsko

Během masakru v Szczurowé v roce 1943 zahynulo 93 členů romské komunity, včetně celé její rodiny, kromě ní a její babičky. Několik Romů se nevešlo na vůz, který směřoval ke hřbitovu, kde se odehrávala poprava. Velitel tzv. modré policie (německá policie na území Polska okupovaném Němci) jim řekl, aby utekli do polí. V té době měla Krystyna pět let. Zasloužila se o vznik vůbec prvního romského památníku na světě věnovaného romskému holocaustu, který byl odhalen v Szczurowé v roce 1956. K památníku chodí pravidelně dva-

krát ročně zapalovat svíčky - na výročí tragédie a na Svátek všech svatých.

Citát:

„Malé děti do dvou let nestřílel, protože byla škoda kulek. Proto je chytil za nožičky a rozbíjel hlavičky o zed'. Tak zahynula moje sestra ... Bratr měl deset, toho zastřelili.“



Rita Prigmore, Nemecko

Nacistické Německo přistupovalo k Romům podle tzv. zákona o prevenci geneticky vadných potomků. Matku Rity Prigmore, příslušnici Sintů, v roce 1943 přiměli vybrat si buď sterilizaci, nebo Auschwitz. Krátce před termínem sterilizace zjistila, že je těhotná. Nejdříve ji nutili k potratu, když však zjistili, že čeká dvojčata, porodila v nemocnici ve Würzburgu 3. března 1943 pod dohledem doktora Wernera Heyda. Dvojčata matce odebrali. Byly na nich prováděno pokusy, při kterých chirurgicky zasahovali do mozku, a genetické experimenty, které měly dosáhnout změny barvy očí. Jedno z děvčátek, Rolanda, ve věku dvou týdnů zemřelo. Přeživší dceru Ritu našla matka

v roce 1944 díky Červenému kříži. O následcích nacistického experimentování se Rita Prigmore dozvěděla až po své padesátce, kdy si lékař zkoumající její neurologické a psychiatrické problémy všiml na rentgenovém snímku zásahů do mozku. Teprve pak se její matka, která to tajila celých 50 let, rozpovídala o příběhu dvojčat Rity a Rolandy. Rita dodnes nese následky nejen v podobě velké jizvy u pravého oka, ale i mnoho zdravotních problémů. Zasloužila se o to, aby v roce 2007 vznikl památník ve Würzburgu věnovaný obětem holocaustu. O svém osudu často přednáší na školách a stará se o to, aby se na holocaust Sintů a Romů nezapomnělo.

Citát:

„Moje matka se zeptala: ‚Kde je mé druhé dítě? ‚Sestřička ji odvedla do koupelny. Tam ležela ve vaně Rolanda s obvazem na hlavě. Byla mrtvá.“



Philomena Franz, Německo

Narodila se v roce 1922 v Birbachu an der Riss. Byla tanečnicí lidových tanců a zpěvačkou v divadelní skupině. V roce 1943 ji poslali do Birkenau, kde prožila zničení tzv. cikánského tábora a byla deportována do Ravensbrücku a Oranienburgu. V současnosti žije v Rösrathu u Kolína, píše romské příběhy, organizuje čtení a přednášky na školách a univerzitách. V srpnu 1995 získala státní vyznamenání Bundesverdienstkreuz (Spolkový kříž za zásluhy), nejvyšší německé civilní ocenění, za aktivity směřující

k porozumění a prohloubení pochopení.

Citát:

„Všechno se opakuje. Bojím se toho všeho, ale v jiném systému. Chápeš? Nacisté již nejsou jako kdysi. Nyní přicházejí jiní. Jiný druh nacistů. Zamaskovaní.“

DŮLEŽITÁ MÍSTA ZMIŇOVANÁ VE FILMU



Romský koncentrační / pracovní tábor (lágr) v Dubnici nad Váhem, Slovensko

V listopadu 1944 vznikl v Dubnici nad Váhem tzv. zajišťovací tábor pro Cikány, na Slovensku jediný svého druhu. Šlo o skutečný koncentrační tábor, kam byly posíláni Romové z celého Slovenska i se svými rodinnými příslušníky. Počet vězněných Romů zakrátko převyšoval kapacitu tábora a v prosinci 1944 se jich v něm nacházelo přes sedm set. Romové umírali vysílením, hladem, mučením a na různé nemoci. Když se v lednu 1945 v lágru rozšířila epidemie skvrnitého tyfu, neměli k dispozici léky. Z obavy před nákazou začali

z tábora utíkat, což vzbudilo u okolního obyvatelstva strach z rozšíření infekce. Bylo zakázáno přijímat další Romy a tábor se ocitl v karanténě. V té době převzali kontrolu nad lágrem Němci a rozhodli se radikálně vyřešit tyfovou epidemii. 23. února 1945 naložili pod záminkou převozu do nemocnice nemocné na nákladní auto a odvezli je do areálu místní zbrojovky, kde je brutálně povraždili. Po skončení karantény se již tábor nepodařilo uvést do původního stavu. Blížila se fronta a lágr zůstal bez dozoru. Když se vězni dozvěděli o rozpuštění dozorcí správy, místo opustili a rozutekli se po okolí. Budovu, kde byli Romové ubytováni, později zapálili a ostatní budovy demontovali. Tábor zmizel z povrchu zemského, jakoby nikdy neexistoval. V současnosti jsou na jeho místě Sběrné suroviny a pole. Místo utrpení Romů nepřipomíná žádný pomník.



Pracovní / koncentrační tábor Lety u Písku, Česko

Tábor byl založen 8. srpna 1940. Během druhé světové války sloužil nejprve jako pracovní (trestní) tábor pro vězně, později i jako koncentrační / sběrný tábor pro české Romy a Sinty. Lágr patřil pod správu protektorátních úřadů, pracovali v něm čeští bachaři a panovaly tam pro internované nelidské podmínky. Z celkového počtu více než 1300 osob, které prošly táborem, jich zemřelo 329, z toho 241 dětí. 300 vězňů bylo propuštěno nebo uteklo, více než 500 jich bylo deportováno do vyhlazovacího tábora Auschwitz – Birkenau. V srpnu

1943 byl sběrný tábor v Letech zrušen po epidemii břišního a skvrnitého tyfu. Genocida českých a moravských Romů a Sintů, která má pro svůj hluboký význam v romštině pojmenování „baro murdaripen“ (velké vraždění), patří k nejdůležitějším skutečným genocidám druhé světové války. Po jejím skončení zůstalo naživu na českém a moravském území jen 600 příslušníků romské menšiny. Lety jsou smutným mementem romského holocaustu v Evropě, o kterém se přes statisíce obětí začalo diskutovat až v druhé polovině devadesátých let minulého století. Na místě lágru byla v padesátých letech vybudována velkokapacitní prasečí farma, přibližně o čtyři dekady byl vedle ní odhalen památník připomínající romský holocaust. Snahy o zrušení farmy a navrácení pietní úcty tomuto místu pokračují dodnes.



Koncentrační tábor v Jasenovaci, Chorvátsko

Tábor byl založen na území Nezávislého státu Chorvátsko a je nejnámější z chorvátských koncentračních táborů. Založili ho nacističtí kolaboranti zvaní Ustašovci (od slova ustzaša - povstalec), kteří tvořili vojenské jednotky Chorvátského státu vedeného Ante Pavelićem. Tábor sloužil k vyhlazování Srbů žijících na území Chorvátska, Židů a Romů.

Hrůzostrašný tábor Jasenovac byl znám svou brutalitou, která se přičila i německým nacistům. Lidé bez rozdílu věku a pohlaví byli po tisících vražděni noži, kladivy a sekerami, házení do masových hrobů nebo do řeky Sávy, která protéká kolem tábora. Mnohá těla sloužila jako potrava pro prasata, které dozorcí chovali v prostorách tábora. Jelikož neexistují přesné záznamy a prchající ustašovci zničili všechny důkazy, dodnes se přesně neví, kolik lidí bylo v táboře zavražděno. Částečnou odpověď by přineslo odhalení stovek masových hrobů v táboře a v jeho okolí. Tábor Jasenovac byl jedním z největších koncentračních táborů vůbec. Říká se mu také Auschwitz Balkánu. Na místě bývalého centra tábora dnes stojí unikátní pomník „Kamenný květ“ architekta Bogdana Bogdanoviče.



Památník romského holocaustu, Szczerów, Polsko

V roce 1943 se v Szczerówě odehrál masakr romských obyvatel. 93 lidí odvedli a popravili na místním hřbitově. Zachránilo se jich jen pět. Na místě vznikl v roce 1956 první památník na světě, který je věnován romskému holocaustu. O jeho vznik se zasloužila Krystyna Gil, která masakr jako pětiletá přežila.



Koncentrační tábor Auschwitz - Birkenau, Polsko

Romský tábor v Auschwitz - Birkenau zlikvidovali v noci z druhého na třetího srpna roku 1944. Většina Romů a Sintů skončila v plynových komorách. Část deportovali do táborů Buchenwald a Ravensbrück (byla mezi nimi i Philomena Franz). Likvidaci tábora předcházelo povstání Romů a Sintů, které je vnímáno jako jeden z ojedinělých pokusů aktivního odporu v komplexu táborů Auschwitz - Birkenau.

ROZHOVOR S REŽISÉREM FILMU ROBERTEM KIRCHHOFFEM

Projektu jste se věnoval s přestávkami skoro třináct let. Co to pro vás znamenalo?

Je to dlouhá doba. Přicházelo to ke mně v přílivech a odlivech. Dlouho trvalo, než jsem prošel třeba archivy. Hledal jsem formu a své postavy. Odhaloval jsem zapadlé vzpomínky, děsivou minulost. Seděl jsem v archivech a četl knihy, spisy, díval se na fotografie. Pak jsem prošel těmi nejotřesnějšími místy genocid v Evropě. Uvědomil jsem si, že to, co jsem viděl a slyšel je tak silné, že to musí pohnout s každým člověkem, tak, jak se to dotklo mě.

Jak se podle vás změnila aktuálnost tématu od doby, kdy jste se rozhodl natočit film Díra v hlavě?

V době, kdy jsem na přípravě filmu začal pracovat, o romském holocaustu se hodně nemluvalo. Byla to jakoby opomíjené téma. Od začátku, myslím ještě před těmi deseti lety, jsem měl jistou představu o filmu, jako o možnosti pojmenovat jistý vztah ke světu nebo postoj, a to neříkám jen o sobě. Nikdy jsem nechtěl udělat žánrový - historický dokument. Vnitřně jsem se vzpíral mluvit jen o minulosti. Když jsem mluvil s lidmi, kteří mi do filmu svěřili své příběhy, zjistil jsem, že události během války jsou stále otevřenou epizodou - slovy Williama Faulknera - minulost není mrtvá, protože nikdy neumírá. Těch 70 let nosili své vzpomínky v sobě. Mnozí se báli mluvit. Nechtěli, aby to vědělo jejich okolí. Dokonce o tom nemluví ani se svou rodinou. Z názvu Cesta lesem, který měl na pozadí historických událostí mluvit o spolužití Romů a neromů na Slovensku a v Čechách, se stala esej Díra v hlavě o paměti a našem společenském, historickém vědomí.

Podle čeho jste si vybral z množství příběhů, se kterými jste se setkal v různých zemích Evropy, právě tyto? Který příběh vás nejvíce zasáhl?

Dnes se to těžko hodnotí. Je třeba vědět, že ve filmu jsou postavy, které jsem nakonec vybral v rámci celoevropského prostoru, ale za ta léta jsem mluvil s desítkami lidí, kteří se nedožili nejen dokončení filmu, ale ani jeho natáčení. Zvolil jsem si jistý klíč, takže musím říct, že asi zklamal každého, kdo očekává faktografický řez napříč historií romského holocaustu. Jak odeznívají traumata minulosti? Je to vůbec možné? Zpočátku jsem si nahrával rozhovory, a když jsem procházel zaznamenaným materiálem, uvědomil jsem si, že mnohé postavy tohoto filmu mají nejen psychické, ale i fyzické jizvy. Vracejí se k tomu, co prožili, protože i kdyby se také pokoušeli zapomenout, ta rána jim stále připomíná, co se stalo. Nedá se o tom mluvit jinak, než v přítomném čase. Druhou věcí je proces zapomínání v nás, kteří tu jizvu fyzicky nemáme. Nejen lidé, ale i místa nás ustavičně upozorňují na to, co se dělo. Kráčíte zasněženou krajinou a najednou vám někdo řekne, že chodíte po neodhalených masových hrobech.

Jaké to je stát na masovém hrobě?

Roky v těch mělkých půdách rostly do výšky stromy. Kyprá půda, ticho, možná nějaký památník. Pokud nemáte šestý smysl, nemáte šanci si to uvědomit, pokud vám to někdo neřekne. Pak tam stojíte v jakési pietě, jak hříbek. Celá ta hrůzostrašnost spočívá v tom, že pod vámi leží kosti dětí, žen a mužů, kteří s válkou, teritoriálními nebo politickými spory neměli nic společného, a dodnes nedostali zpět svá jména, důstojný pohřeb a nikdo neví, že tu někdy byli. Máte pocit, jako by to ani nebylo ve společenském zájmu. Proto na těch místech postavili prasečí farmy, rekreační centra, továrny nebo na těch polích pěstovali obilí ...

Podařilo se vám dostat do filmu vše, o co jste stál? Mrzí vás nějaké nevyužité příležitosti?

Hovoříme-li o osobním filmu, tak se vždy pokoušíte i z úcty k tématu, lidem, času, který uběhl, odvést co nejlepší práci. Je to vlastně odkaz. Dokumentární esej je komplikovaná v tom, že diváci by vám měli uvěřit. Bylo mi líto, jak rychle svědci odcházejí, jak se to všechno mění. Snažíte se, uvažujete, budujete si důvěru a najednou je to pryč. Mnoho příběhů tak odešlo neprávem do zapomnění. Nikdo je nevyslyšel. A pak, je tu jistá představa a vlastně i moje ambice - říct ten příběh tak, jak to cítím, ale zároveň tak, aby si to všichni zapamatovali. Je to všechno proces pokusů, ke kterým patří i chyby. Já jen doufám, že jsem jich udělal co nejméně.

KONTAKTY



Producentka: **Barbara Janišová Feglová**
+421 905 858 808, boruska@hiker.sk

Produkčná spoločnosť: **HITCHHIKER Cinema**
Za tehelňou 3, 821 04 Bratislava, Slovenská republika
info@hitchhikercinema.sk
www.hitchhikercinema.sk

Profil produkční společnosti: HITCHHIKER Cinema s.r.o. je nezávislá produkční společnost, kterou založila na začátku roku 2012 producentka Barbara Janišová Feglová. Soustřeďuje se na vyhledávání témat s regionálním sociálním potenciálem, vývoj kreativních autorských projektů a produkci dokumentárních filmů pro televizi i kina.

BARBARA JANIŠOVÁ FEGLOVÁ (producentka)

Vystudovala filmovou vědu na Vysoké škole múzických umění v Bratislavě, věnovala se filmové publicistice a scenáristické tvorbě, později PR a publikační činnosti. V roce 2012 založila vlastní produkční společnost HITCHHIKER Cinema, která se věnuje vývoji a realizaci audiovizuálních projektů. Výběr z filmografie: Diera v hlave (2016), Korupčná výchova (2016), dokumentární série – Slovenské kino (2010 - 2013), A3um (2011 - 2012), Iné ženy (2012), Pánovi učiteľovi (2012) a Prvá (2014 – 2016).

Festivalová koordinace: Nicole Brlej, +421 905 768 805, niki@hitchhikercinema.sk

Koproducenti:

Česká televize: Kavčí hory, 140 70 Praha 4, Česká republika, www.ceskatelevize.cz

Rozhlas a televízia Slovenska: Mlynská dolina, 811 01 Bratislava, Slovenská republika, <https://www.rtv.sk>

atelier.doc: Galandova 5, 811 06 Bratislava, Slovenská republika, www.atelierdoc.sk



Distribuce a world sales:

Taskovski Films: 19 – 21 Christopher Street London, EC2A 2BS United Kingdom, <http://www.taskovskifilms.com>

Asociácia slovenských filmových klubov /ASFK: Brnianska 33, 811 04 Bratislava, Slovak Republic, <http://www.asfk.sk>

Film Distribution Artcam: Rašínovo nábřeží 6, 128 00 Praha 2, Czech Republic, <http://artcam.cz>

Film Distribution Artcam je produkční a distribuční filmová společnost. Díky bohatým zkušenostem s distribucí nezávislých filmů představuje českým divákům mnoho filmů oceněných na mezinárodních festivalech. Hned několik těchto snímků získalo Zlatou palmu na Festivalu v Cannes (4 měsíce, 3 týdny, 2 dny, Mezi zdmi, Strýček Búnmi, Bílá stuha, Láska). Další se proslavily díky přehlídkám, které probíhají současně s festivalem v Cannes, jako je například Patnáctka režisérů nebo Týden kritiky (Mami!, Bílý Bůh, O Patro niž, Láska z Khon Kaen, Tři vzpomínky, Poklad, Tanečnice). Artcam uvádí až 18 filmů ročně, často jde proti mainstreamu a zůstává velmi náročný, pokud jde o umělecký výběr. Pouze tak může totiž nabídnout publiku jedinečná kinematografická díla. Artcam spoluorganizuje festival českých a slovenských filmů Czech-In v Paříži. Artcam provozuje také Kino Béla, kde se kromě pravidelných projekcí po celý rok objevují experimentální díla, prezentace i specializovaná představení. Artcam je členem Europa Distribution, evropské sítě nezávislých distributorů, UFD (Unie filmových distributorů) a APA (Asociace producentů v audiovizí).

